

УДК 376.056.26

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ШКОЛЯРІВ З ВАДАМИ ІНТЕЛЕКТУ

Троян А.Ю.

Херсонський державний університет

У статті доведено значущість формування мотивації навчальної діяльності школярів з вадами інтелекту.

В статье доказывается значение формирования мотивации учебной деятельности школьников с нарушениями интеллекта.

It is proved in the article the importance of motivation of the educational activity for children with impaired intellect.

Ключові слова: мотивація, навчальна діяльність, школярі з вадами інтелекту, мотив, пізнавальна активність.

Ключевые слова: мотивация, учебная деятельность, школьники с нарушениями интеллекта, мотив, познавательная деятельность.

Key words: motivation, educational activities, students with impaired intellect, motive, cognitive activity.

У корекційній педагогіці та спеціальній психології проблема корекції розвитку дітей, що мають труднощі у навчанні, є однією з провідних. Вагомого значення при цьому набуває мотивація учнів до навчальної діяльності.

Значущість мотивації у навчальній діяльності досліджували: М.Алексеева, Л.Божович, І.Єременко, Є.Ільїн, О.Ковальов, Я.Коменський, Г.Костюк, А.Леонт'єв, Д.Мак-Маллін, А.Маркова, В.Мерлін, К.Платонов, С.Рубінштейн, І.Синиця, Дж.Стефен, В.Сухомлинський, К.Ушинський, З.Фрейд, Х.Хекхаузен, В.Чирков та ін.

Питання актуальності взаємозв'язку мотивації навчання із самим навчанням є вкрай важливим. Передусім це пов'язано з розвитком спеціальних наук, впровадженням нових технологій навчання, які сприяють все більшому розвитку особистості дитини.

Взаємозв'язок мотивації навчання із його результативністю є вкрай актуальним питанням корекційної педагогіки та психології. Це обумовлено психологічними особливостями дітей з психофізичними вадами. Особливо вагомою ця проблема є для тих учнів з вадами інтелекту, які приходять у школу, минаючи дитячий садок (В.І.Бондар, В.М.Синьов, І.Г.Єременко, С.П.Миронова, В.Є.Турчинська та ін.). Це й обумовило напрям нашого дослідження. У статті представимо результати теоретичного аналізу проблеми.

Попри безсумнівні досягнення в галузі вирішення теоретичних та прикладних проблем впровадження цілісної системи педагогічної допомоги дітям з вадами інтелекту щодо мотивації навчальної діяльності та впровадження її у практику, до теперішнього часу так і не розроблена цілісна, послідовна система корекційної педагогічної роботи, яка б могла забезпечити практичне застосування всіх видів мотивації навчальної діяльності цієї категорії учнів.

За даними психологічних словників мотив (лат. moveo - рухую) - це матеріальний або ідеальний предмет, досягнення якого виступає сенсом діяльності. Мотив представлений суб'єкту у вигляді специфічних переживань, що характеризуються або позитивними емоціями від очікування досягнення даного предмета, або негативними, пов'язаними з неповнотою цього положення. Для усвідомлення мотиву потрібна внутрішня робота.

Вперше термін "мотивація" було застосовано А.Шопенгауером у статті «Чотири принципи достатньої причини». На часі цей термін тлумачиться вченими по-різному. Наприклад, В.К.Вілюнас визначає мотивацію як сукупну систему процесів, що відповідають за спонукання і діяльність. К.К.Платонов вважає, що мотивація, як психічне явище є сукупністю мотивів.

Зазвичай до мотивації відносять все те, що спонукає реально здійснювану активність: узагальнені і більш конкретні життєві цілі, заради яких людина навчається, працює, виховує дітей, захоплюється подорожами – тобто досягненню яких вона присвячує життя.

Я.А.Коменський виявив залежність між розумінням мети навчання дітьми і її чіткою мотивацією вчителем. Є.П.Ільїн довів, що навчальна діяльність молодших школярів є тісно пов'язаною з мотиваційними факторами навчання. За даними Л.І.Божович оцінка виступає як провідний мотив у понад половини молодших школярів.

А.Н.Леонт'єв запропонував термін «знаний мотив» або «мотивування» у випадках, коли дитина називає мотив, проте він реально не впливає на процес її навчання. Вчений наголошує, що оптимальне педагогічне спілкування вчителя із школярами у процесі навчання створює найкращі умови для розвитку мотивації учнів і творчого характеру навчальної діяльності, для правильного формування особистості школяра, забезпечує

сприятливий емоційний клімат навчання, дозволяє максимально використовувати у навчальному процесі особисті здібності вчителя. А.К.Марковою виявлено позитивні та негативні сторони мотивації учіння молодших школярів [5, с.212].

Процес формування навчальної діяльності набуває ряду специфічних особливостей відповідно до певного вікового періоду. У початковій школі дитина може досить успішно вчитися, орієнтуючись на оцінку вчителя або думку батьків. Якщо домінуючим мотивом у цьому віці у більшості дітей є прагнення зробити приємність дорослому, який є авторитетом для дитини, порадувати його своїми успіхами або небажання вислуховувати докори, то у старших класах вплив такого мотиву втрачає свою актуальність. На перший план виходить прагнення бути кращим або хоча б не гіршим за інших.

Зазвичай і такі мотиви мають місце, але вони не повинні бути основними, визначальними в навчальній діяльності дитини. Такі мотиви мають відігравати вторинні, допоміжні ролі, надаючи шкільному життю учня яскравості, привабливості. Умовою успішного навчання все ж є мотивація, яка спонукає дитину до певної діяльності з метою розширення й поглиблення своїх знань, підвищення впевненості та незалежності від зовнішніх факторів. Вагома роль і вплив учителя у початковій школі є беззаперечними. І все ж уявлення про те, що можна ззовні сформувати мотив, є помилковим. **«Мотив - складне психологічне утворення, яке має вибудувати сам суб'єкт» (Є.Льїн)** [4, с. 512]. Учитель може лише сприяти цьому процесу.

Відомо, що для того, щоб здійснювати діяльність, необхідна достатня мотивація. Однак, якщо мотивація є дуже сильною, збільшується рівень активності напруження, внаслідок чого у діяльності (і у поведінці) з'являються певні розлади, тобто ефективність роботи погіршується. У такому випадку високий рівень мотивації викликає небажані емоційні реакції (напруження, хвилювання, стрес тощо), що призводить до погіршення діяльності (А.Маслоу). Те ж саме відбувається і в навчальній діяльності.

Педагоги прагнуть до того, аби в дитини сформувалася навчальна мотивація, що ґрунтується на внутрішніх прагненнях, не виключаючи при цьому й зовнішніх, хоча й не зводячи їх у ранг головних.

Є цілий ряд пояснень таких переваг. Дослідження В.Чиркова гостро висувають проблему вивчення внутрішньої мотивації і всебічного аналізу факторів, що як сприяють, так і перешкоджають виявленню внутрішньої мотивації. Результати його досліджень засвідчують:

1) навчання, яке ґрунтується на внутрішній зацікавленості, буде значно успішнішим, оскільки при наявності такої зацікавленості дитина здатна працювати довше без будь-яких зовнішніх підкріплень. Водночас переважання зовнішньої мотивації сприяє зниженню пізнавальної активності. Тому досить часто при зникненні зовнішніх стимулів дитина втрачає інтерес до навчання;

2) школярі, яких приваблює насамперед інтерес до самого процесу навчання, схильні обирати складніші завдання, що позитивно впливає на розвиток їхніх пізнавальних процесів;

Учні із зовнішньою мотивацією, як правило, не одержують задоволення від подолання труднощів під час вирішення навчальних завдань. Тому такі діти обирають простіші завдання й виконують лише те, що необхідно для одержання підкріплення. В умовах школи таким підкріпленням найчастіше є оцінка вчителя, вдома - винагорода, подарунок, похвала.

3) відсутність внутрішнього стимулу сприяє зростанню напруження, зменшенню спонтанності, що пригнічує креативність дитини; тоді як наявність внутрішніх мотивацій сприяє виявленню безпосередності, оригінальності, зростання креативності та творчості.

Окрім того, перевагою внутрішніх навчальних мотивів є:

- позитивний вплив на вирішення творчих завдань, що не мають чіткого алгоритму вирішення (евристичний метод);

- емоційне задоволення від виконання завдання, подолання труднощів під час вирішення навчальних завдань, що викликають позитивні емоції і ґрунтуються насамперед на внутрішньому інтересі;

- підвищення самоповаги дитини, її самооцінки.

У результаті проведення ряду досліджень вчені дійшли висновку, що матеріальне заохочення зменшує внутрішню мотивацію. Виходячи з цього, Е.Дісі припускає, що будь-які інші зовнішні стимули теж зменшуватимуть внутрішній інтерес до діяльності. Вчені довели вплив на внутрішню мотивацію таких факторів, як: уникання покарання; призначення терміну закінчення діяльності; нав'язування мети; ситуація змагання.

Узагальнення літературних джерел дозволяє схематично представити класифікацію навчальної мотивації (див. рис.1). Опишемо її.

Вступна мотивація активізує навчальну діяльність учнів, сприяє формуванню початкового бажання засвоїти навчальний матеріал, викликає інтерес до процесу навчання.

Поточна мотивація забезпечує оптимальне педагогічне спілкування в процесі навчання, сприяє формуванню стійкого інтересу до навчальної діяльності та підтримує цей інтерес на всіх етапах навчання.

Г.Розенфельд визначає такі категорії (фактори) мотивації навчання:

- навчання заради навчання, без задоволення від діяльності або без інтересу до предмета викладання;

Рис. 1. Класифікація навчальної мотивації

- навчання без особистих інтересів та користі;
- навчання для соціальної ідентифікації;
- навчання заради успіху або страху невдач;
- навчання з примусу або під тиском;
- навчання, що ґрунтується на поняттях і моральних зобов'язаннях або на загальноприйнятих нормах;
- навчання для досягнення мети у повсякденному житті;
- навчання, що ґрунтується на соціальній меті, вимогах та цінностях.

В. Чирковим, окрім теоретичних аспектів питання мотивації навчальної діяльності, запропонував практичні поради щодо вироблення мотивації до навчання у школярів. А саме:

1) за можливості скасувати нагороди і призи за правильно виконанні завдання, обмежуючись лише оцінюванням та похвалою;

2) якомога менше використовувати на уроках ситуацію змагання. Краще привчати дитину до аналізу і порівняння своїх особистих результатів та досягнень. Ситуацію змагання можна переключити на ігрові види діяльності;

3) намагатися не нав'язувати навчальної мети «зверху». Спільна робота з дитиною стосовно вироблення мети і завдань може виявитися значно ефективнішою;

4) необхідно пам'ятати й про те, що покарання за неправильне вирішення навчальних завдань є найостаннішим і найменш ефективним заходом, який завжди викликає негативні емоції й негативно впливає на ставлення дитини до навчання;

5) намагатися уникати встановлення часових обмежень там, де це можливо, тому що це не лише пригнічує розвиток творчості, а й перешкоджає розвитку внутрішньої мотивації;

6) стежити за тим, щоб навчальні завдання не лише відповідали віковим обмеженням, а й мали рівень оптимальної складності, сприяли виявленню майстерності та компетентності дитини. Регулювати рівень складності завдань, щоразу підвищуючи її;

7) надавати дитині право вибору навчального завдання, не обмежуючи при цьому її свободи;

8) бажано добирати навчальні завдання з елементом новизни та непередбачуваності, що сприяє формуванню внутрішнього інтересу під час його виконання;

9) і на завершення хотілося б нагадати, що підвищення пізнавальної активності, успішне засвоєння навчальної програми, вищий рівень освоєння теоретичного матеріалу стає неможливим у ситуації, коли будь-які стимули, що не стосуються навчання, стають основними.

Отже, аналізуючи дану проблему, можна зробити висновок, що на якість навчальної діяльності неодмінно

впливатиме мотиваційна сфера дитини. Чим більше вироблений позитивний внутрішній мотив, тим сильніше учні прагнуть до пізнання. Особливо важливо створити правильні умови для формування мотивації до навчальної діяльності у першому класі, коли дошкільники щойно стали школярами. Адже, яке враження від навчання складатиметься одразу, так і складатиметься подальше навчання.

Така ж залежність спостерігається і в учнів з вадами інтелекту. Але, на відміну від дітей з нормальним розвитком, в учнів з вадами інтелекту частіше переважає зовнішня мотивація, при якій вони, зазвичай, не одержують задоволення від подолання труднощів під час вирішення навчальних завдань. Тому такі діти обирають простіші завдання й виконують лише те, що необхідно для одержання підкріплення. Тому для корекційної педагогіки питання мотивації навчальної діяльності є вкрай важливим. Практична розробка педагогічних прийомів формування мотивації у школярів з вадами інтелекту й буде перспективним напрямком нашого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Божович Л.И. Проблема развития мотивационной сферы ребенка // Изучение мотивации детей и подростков. - М.: Педагогика, 1972. - 352с.
2. Виллюнас В.К. Теория деятельности и проблемы мотивации // А.Н.Леонтьев и современная психология. – М., 1983. – С. 191-200.
3. Волошина В.В. Мотивы як психологічні детермінанти навчальної успішності молодших школярів // Психологія. Збірник наукових праць. – Випуск 13. – Київ, 2001. – С. 266-272.
4. Ильин.Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб: «Питер», 2000. – 512 с.
5. Маркова А.К. Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирование мотивации учения: Пособие для учителя.. – М.: Просвещение, 1990. – 212 с.
6. Маслоу А. Самоактуализация // Психология личности. Тексты / Под ред. Ю.Б.Гиппенрейтер, А.А.Пузыря. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – С. 156-170.

УДК 159.922.76

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНО-РОЛЬОВОГО РОЗПОДІЛУ В СІМ'ЯХ, ЩО ВИХОВУЮТЬ ДИТИНУ З ПСИХОФІЗИЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ

Хлопоніна Н.Є.

кандидат психологічних наук, доцент
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена теоретичному аналізу особливостей функціонально-рольової структури сім'ї, що виховує дитину з порушеннями психофізичного розвитку, особливостей реалізації основних сімейних функцій. Результати дослідження можуть бути використані з метою ефективної організації психотерапевтичної допомоги сім'ї, психокорекції дисгармоній подружнього спілкування.

Theoretical research into features of function-role structure of modern family, the features of family role behavior conjugal with parenting child with physical and psychical abnormalities of development. The results of the research can be used for psychological and psychotherapeutic help, psychological correction against breach of conjugal communication.

Ключові слова: дитина з психофізичними порушеннями розвитку, функціонально-рольова структура сім'ї, сімейна роль, функція сім'ї, сімейна психотерапія.

Key words: child with physical and psychical abnormalities of development, function-role structure of family, family role, family function, family psychotherapy.

Труднощі, які постійно переживає сім'я, що виховує дитину з психофізичними порушеннями розвитку, значно відрізняють її від повсякденного життя сім'ї, що виховує дитину з нормальним (типовим) психічним розвитком. Психологічні дослідження проблематики сім'ї, що виховує дитину з порушеннями психофізичного розвитку, в більшості своїй спрямовані на вивчення особливостей впливу народження дитини з різними психофізичними порушеннями розвитку на характер подружніх, дитячо-батьківські стосунки в сім'ї, а також на характер стосунків між членами нуклеарної та розширеної сім'ї (А.В.Абрамова, І.С.Багдасарьян, Т.Г.Богданова,